

“ULUG‘ SALTANAT” ROMANIDA ADABIY QAHRAMONLAR PORTRETLARINING QIYOSIY TAHLILI

Abdullayev Xamra Dauletbayevich
Qoraqalpoq davlat universiteti professori

Jahon miqiyosida Amir Temurning hayoti va davri haqida har xil janrlarda yuzlab asarlar bitilgan. Ularning kam qismigina o‘zbek kitobxonlariga ma‘lum. Keyingi paytlarda istiqloq tufayli o‘zbek yozuvchilari ham bu mavzuga qo‘l urdilar. Mazmun jihatdan Temur haqidagi asarlar har xil yo‘nalishda yozilgan.

Sho‘rolar davrida Amir Temur haqidagi asarlarda bu ulug‘ sarkardaning shaxsiyati va faoliyati tegishli salbiy tafsilotlar haddan tashqari bo‘rttirib, qabartirib ko‘rsatilgan. Uning tarixda tutgan o‘rni va salohiyati esa iloji boricha kamsitilardi. Hatto ba‘zi o‘rinlarda keraksiz uydirmalarga ham o‘rin berilaverardi. Aksariyat hollarda bunday tasvirlar ulug‘ siymo obrazini salbiy qahramon darajasiga tushirib qo‘ygan edi.

Mustaqillik qadriyatlarini qayta tiklash davrini boshlab berdi. Shu ma‘noda Amir Temur shaxsiyati va uning tarixda tutgan o‘rnini ham qayta ko‘rib chiqish masalasi ilm-fan va madniyat oldidagi muhim vazifalardan biri bo‘ldi. Bu xususida o‘tkazilgan yirik ilmiy anjurnalar va tantanalar mazkur mavzuning ishlashiga asos bo‘ldi.

Amir Temur singari ulug‘ sarkarda haqida har xil yo‘sinda asarlar bitaverish mumkin. Qahramonning hayoti ko‘proq janglar bilan o‘tgan. Shu ma‘noda u haqidagi asarni jangnoma tizmasi sifatida bitib qo‘ya qolish mumkin edi. Muhammad Ali boshqacha yo‘l tutdi. Ulug‘ sarkardani u ko‘proq kundalik maishiy hayot, oila, qarindosh urug‘ va do‘st-yorlar muhitida ko‘rsatildi. Farzandlarining tarbiyasi, kattaroq bo‘lganda ularning qismati, har xil yo‘sinda ro‘y beran tashvishlari, ularni, uyli-joyli qilish, o‘ziga munosib kelin topib o‘ylantirish, farzandlarining boshiga biror ish tushsa ularga hamnafas bo‘lib, ularning dardiga sherik bo‘lish... Qisqasi, adib bu ulug‘ sarkardani oddiy odam qatorida ko‘radi. Oddiy odamning boshiga qanday quvonchli, maroqli kunlar yoxud qayg‘u, alamni tashvishlar tushsa, uning boshiga ham shu xildagi hodisalar tushadi. Oddiy odam singari u o‘zida yo‘q darajada ko‘vona oladi. Boshiga tashvishlar tushganda g‘am-g‘ussalar alamida yonib kuyadi. So‘zsiz katta umidlar bag‘ishlangan balki valiahdlikka mo‘ljallangan o‘g‘il Jahongir Mirzoning yigitlik chog‘idagi o‘limi uning belini bukadi. Bu ulug‘ zotning romanda tasvirlangan alam va iztiroblarini kitobxon xuddi o‘zinikidek his qiladi.

N.G.Chernishevskiy bunday degan edi: «Syujetsizlik-badiiysizlik demakdir». Syujetni esa, ma'lumki, qahramonlar harakatiga keltiradi. Qahramonlar bir-biridan farqlanish orqali ijobiy va salbiy kuchlarga taqsimlanib, kitobxon guvohligida asar so'nggiga qadar bellashadi. Ularning farqlarini ularga berilgan portretlar va xarakterlar asosidagi nomlari bilan ajratib olamiz.

Muhammad Alining "Ulug' saltanat" romanidagi qahramonlar portrettini qiyoslar ekanmiz, ulardagi qator tafovutlarni anglash qiyin emas. Biz asardagi bosh qahramon -Amir Temur portretini adib qalami bilan chizib bergan edik. Natijada tasavvurimizda ma'rifpatparva, adolatli, haqgo'y, iymoni but, bahodir hukmdor siymosini shakllantirgan edik. Endi har bir badiiy asarda bo'lgani kabi ijobiy kuchlarga yon bosuvchi va salbiy boshchilik qiluvchi, qo'llab-quvvatlovchi qahramonlar portretining qiyosini ko'rib chiqamiz.

Asardagi Amir Muso portreti: «O'rta bo'yli, ko'zlari irg'ib chiqqan, qirqlar chamasidagi tabiati bahor havosi kabi o'zgaruvchan, ahdu paymoni ham shunga munosib». Yana «Yakam-dukkam siyrak qoshli, katta, keng peshonali». Bir kuni Temurbek tarafida ayuhannos solib ot sursa, boshqa kuni sidqidil Amir Husayn qilichini chopar, fe'l-atvorini aniqlab bo'lmas darajada bir odam edi. Xatti-harakalarida qoimlik yo'qligi uning o'z jonini ham ming azob-uqubatga otardi, ammo u buni anglab yetmasdi.

Amir Turkiston tarafidagi Amir Sayfiddin esa butunlay o'zgacha, Amir Muso qarama-qarshi portretga ega:

«Daroz bo'yli, ko'rkam yuzli, soqol-muylabi tekis qirilgan xushbichim» Rostgo'y, qat'iyatli, bir so'zli kishi ekanligi qiyofasidan anglashilib turadi.

Amir Temur tarafdorlaridan bo'lgan Sohibqironning qayinotasi Amir Joku barlos: halol, aqlli, serg'ayrat, haqparvar:

«Qisqa muylabli, uzun cho'qqi soqolli, qilich tegib ketib ikkiga jralib, yapachsqi bo'lib qolgan burni qizg'ish tusli». Amirlarning ichida ulug'i, ellik yoshlarda.

Temurbekning singlisi Shirin beka shavhari, adolatsizliklariga tezda qilich kuchi bilan chora ko'rguvchi Amir Muiyyad arlot:

«Ovozi bo'g'iq o'zi, o'zi jussador, shop-mo'ylov, yoshi o'ttiz beshlarda edi».

«O'ng yuziga bilinar bilinmas qilich izi ko'rinib turuvchi»-portret sohibi-Temurbek egachisi Qutlug' Turkon oqoning shavhari (eri) o'ylaganini odamning betiga shartta aytadigan, haqiqat yo'lida o'limdan ham tortmas qirq besh yoshlardagi pahlavon kelbat, xo'roz urushtirish joni-dili bo'lgan Amir Dovud dug'lat.

Allohning inoyati ila yigitlik chog'ida jon qushini qafasidan soqit qilgan, Amir Temurning ishonch tog'i Jahongir Mirzo:

«Baland bo'yli, durkun, yumshoq ko'ngli, tiniq yuzli, yorqin mo'y labi endigina sabza urgan amirzoda».

Juvonmard Abbos bahodirning oshnasi, Jahongir Mirzoning hamdamu hamxonasi Axit Jabbor:

«Baland bo'yli, shop mo'ylov, jussador».

Amir Temurning piri murshidi, do'sti, duogo'yi, Mir Sayyid Baraka: «O'rtacha bo'yli, boshidagi oq dastor sala pechi chap yelkasiga tushib turibdi, quzlari katta-katta, yumaloqdan kelgan yuzlari qip-qizil, istarasi issiq xushro'y bir odam... . Yoshi qirqlarga borib-bormagan, harnechuk qalin soqoli qop-qora».

Temurbekning ayoli, do'sti, maslahatchisi Saroymulixonim: «Yuzlari qirmizi oq, chap yuzidagi kichkina chiroyli xoli, ikki chekkasidagi gajak bo'lib qayrilgan zulfi, bejirimgina burni, yoqut lablari o'ziga quyib qo'yganday yarashgan...».

Xonzoda xonimning portreti: «Nur bilan chayilganday oqsaridan kelgan tiniq yuzlari jozibaga to'la, tim qora hilol qoshlar chiroyli, shahlo ko'zlari o'tli, yupqa aqiq lablari jon oladi, irinining o'ng tomonidagi mo'jazgina qora xoldan boshqa bu toza ruxsorga daxl etgan biron nimarsa yo'q...».

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati:

1. Boboyev T. Adabiyotshunoslik asoslari. – Toshkent: 2002.
2. Мухаммад Али. “Улуғ салтанат” романи. –Тошкент, «Шарк», 2003.
3. В.Г.Белинский. Адабий орзулар. – Тошкент, «Адабий санъат» 1977.
4. Quronov D. Adabiyot nazariyasi asoslari. “Navoiy universiteti”, – Toshkent: 2018.